

Березівська Л. Д.,

доктор педагогічних наук, професор,

член-кореспондент НАПН України,

директор ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського

ORCID ID: 0000-0002-5068-5234

ПЕДАГОГІЧНІ БІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

У КОНТЕКСТІ РЕКОНСТРУКЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Анотація. Розкрито значення педагогічних біографічних досліджень у контексті нових викликів і завдань задля реконструкції (відновлення), або позбавлення колоніального спадку, і збереження історичної пам'яті українського народу.

Ключові слова: біографічні дослідження, педагогічна біографіка, історія педагогіки, історична пам'ять, реконструкція історичної пам'яті, національна єдність.

Нині, під час повномасштабної російсько-української війни, загострилося прагнення українців переосмислити минуле, життєписи постатей з метою зміцнення національної єдності і творення єдиного національного наративу без комуністичного спадку. Проблема формування національної та історичної пам'яті є предметом вивчення сучасних українських учених (Т. Букіна, Я. Грицак, А. Коридон, М. Козловець, Н. Кузьмінець, О. Стадник, В. Попик, В. Яблонський та ін.). Означені теоретичні набутки мають різні відтінки. Підтримуємо думку Миколи Козловця щодо необхідності «деконструкції імперсько-радянських стереотипів у колективних уявленнях українців» [6, с. 22].

Зазначимо, що історія педагогіки, у т.ч. педагогічна біографіка, була інструментом радянської пропаганди у Радянському Союзі, до складу якого входила Україна як радянська республіка. Характерні тенденції того часу такі: заборона певних періодів і персоналій історії української освіти, що прагнули відродити українську школу, незалежність України, створити національну систему освіти; опублікованих джерел і архівів; уніфікація, фальсифікація, русифікація, асиміляція, класовість, партійність, заперечення закордонного

досвіду; відірваність від демократичного світу, орієнтування на російську методологію. Отож, тоталітарна система доклала зусиль до деконструкції історичної пам'яті поколінь українських педагогів, покликанням яких є навчання і виховання учнів.

З 1991 р. біографічні дослідження здійснюються в умовах розбудови державної незалежності України. Характерні тенденції цього часу: розкриття архівів, зміна методології, створення національного освітнього законодавства, декомунізація, дерадянська, дерусифікація в умовах постійного тиску рф. Реконструємо біографії освітян, зважаючи на інтеграцію до європейського і світового простору, пошуку власного місця у цьому просторі [3].

Розгортання біографічних досліджень як складника історії освіти на нових методологічних засадах відбувалося в нових політичних реаліях боротьби за демократичні європейські цінності у процесі Помаранчевої революції 2004 р., Революції гідності як визначальної події в новітній історії України 2013–2014 рр., початку російської війни проти України на Сході. Характерними тенденціями цього періоду є звернення до біографічних досліджень як джерела відновлення історичної пам'яті; декомунізація, дерусифікація, дерадянська; ревізія історіографії, фактологічне очищення.

Проте усвідомлене (як не досадно) переосмислення імперсько-радянського нарративу інтенсифікувалося під впливом повномасштабної російсько-української війни 2022 р., героїчної боротьби українського народу проти російських загарбників за незалежність, національну ідентичність і демократичні європейські цінності. Як зазначають історики, «війна активізувала процес створення української політичної нації з універсальною історичною пам'яттю» [7, с. 192].

З огляду на це на часі біографічні дослідження відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ) у межах наукового дослідження «Педагогічна біографіка в інформаційному освітньо-науковому просторі» (2023–2025, керівник Л. Д. Березівська). Передусім зацентруємо увагу на унікальному електронному ресурсі «Видатні педагоги України та світу», який інтегрує біографічну і бібліографічну інформацію про понад 80 українських і закордонних педагогів у відкритому просторі [4].

У цьому контексті варто згадати енциклопедичний біографічний словник «Педагоги України другої пол. XIX – початку XXI ст.», про підходи до створення якого йшлося у попередніх

публікаціях [1; 2]. Цілісне представлення біографічного знання про понад 300 відомих і маловідомих педагогів минулого буде вагомим внеском в історію освіти України і сприятиме реконструкції і збереженню історичної пам'яті українського народу. Це складний і відповідальний, і водночас травматичний процес. Але він не зворотній, бо «без деколонізації історичної пам'яті та свідомості ми і в XXI столітті не зможемо остаточно позбавитися від російської експансії» [6, с. 36].

Важливим методологічним орієнтиром є думка Ярослава Калакури про українськість як один з принципів творення енциклопедій. Він окреслив її критерії для добору персоналій до енциклопедичних видань: «Українськість ґрунтується на національній ідеї та культурі, свідомості й пам'яті, національній безпеці, патріотизмі. Її визначає те, як людина сприймає і усвідомлює Україну, наскільки пов'язує з нею своє сучасне та майбутнє життя, як діє стосовно неї, як ставиться до інших людей, котрі тут живуть» [5, с. 15]. Вчений визначив основні ознаки українськості: українське походження (здебільшого народження в Україні або в українській діаспорній родині); набута українська етнічність (національність); наявність українського громадянства або ідентифікація себе з Україною; проживання в Україні більшу частину свого життя або постійний і тісний зв'язок з нею тощо. Звісно, що цей критерій є основним для добору персоналій до енциклопедичного словника «Педагоги України другої пол. XIX – початку XXI ст.». До цих ознак додаємо внесок у розвиток української освіти, виховання громадянина держави України (наукові дослідження, створення навчальної і методичної літератури, освітня, просвітницька діяльність тощо).

Отже, сучасні педагогічні біографічні дослідження мають проводитися у контексті нових викликів і завдань задля реконструкції (відновлення), або позбавлення колоніального спадку, і збереження історичної пам'яті українського народу. Сьогодні важливо поширювати інформацію в освітньо-науковому просторі про відомих і маловідомих українських педагогів минулого, які, бувало, офіруючи власним життям, розвивали українську освіту, а відтак і світову.

ЛІТЕРАТУРА

---

1. Березівська Л. Д. Енциклопедичний біографічний словник як форма представлення колективного портрета педагогів України (друга половина XIX –

- початок XXI ст.): критерії та підходи. *Biography. Біографіка. Біографістика* : зб. пр. Ін-ту біогр. дослідж. : електрон. наук. вид. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: В. І. Попик (голов. ред.) та ін. Київ, 2023. Вип. 2 : Людина науки у вітчизняній біографіці. С. 158–162. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/737020/> (дата звернення: 17.10.2023).
2. Березівська Л. Д. Педагогічна біографіка як складник національної пам'яті: нові виклики і завдання. Педагогічна біографіка в освітньо-науковому просторі в умовах воєнної доби: нові виклики і завдання : зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф. з історії освіти з міжнар. участю, 16 трав. 2023 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, заг. та дошк. педагогіки НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця, 2023. С. 11–14. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/735919/> (дата звернення: 12.10.2023).
  3. Berezivska, L. D. History of Pedagogy as a Science and Educational Discipline: Ukrainian and European dimensions. ECER 2021. Network: 17. Histories of Education. Session: 17 SES 14 A, Entering the New Communities of Historians of Education after 1945: Former Eastern (Part II) : Proc. of the Intern. Symposium (online), Sept. 9, 2021, Geneva / Europ. Educational Research Assoc. Berlin, 2021. URL: <https://eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/26/contribution/52031/> (date of appeal: 17.10.2023).
  4. Berezivska L. D., Pinchuk O. P., Hopta S. M., Demyda Y. F., Sereda K. V. Creation of information and bibliographic resource «Outstanding educators of Ukraine and the world» and its influence on the development of digital humanities. *Inform. Technologies and Learning Tools*. 2022. Vol. 87, no. 1. Pp. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4825>.
  5. Калакура Я. Критерії українськості формування персоналій Національної енциклопедії. *Українська енциклопедистика як складник інформаційного спротиву* : колект. монографія / Держ. наук. установа «Енциклопедичне видавництво» ; за заг. ред. А. Киридон. Київ, 2022. С. 12–21.
  6. Козловець М. Історична пам'ять українців: проблеми реконструкції. *Українська енциклопедистика як складник інформаційного спротиву* : колект. монографія / Держ. наук. установа «Енциклопедичне видавництво» ; за заг. ред. А. Киридон. Київ, 2022. С. 22–36.
  7. Кузьмінець Н., Стадник О., Букіна Т. Вплив історичної пам'яті українців на події сьогодення. Проблеми гуманітарних наук. Серія Історія : зб. наук. пр. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Дрогобич, 2023. Вип. 14/56. С. 185–196. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.20>.